

TRADITION OG FORNYELSE

– en problemorienteret teoriehistorie for sociologien

**Michael Hviid Jacobsen, Mikael Carleheden og
Søren Kristiansen**

TRADITION OG FORNYELSE

– en problemorienteret teoriehistorie for sociologien

Tradition og fornyelse; En problemorienteret teorihistorie for sociologien

© 2001 forfatterne og Aalborg Universitetsforlag

Udgivet af Aalborg Universitetsforlag

Grafisk tilrettelægning og omslag: Eva Sofie Rafn

Trykkeri: Narayana Press, Gylling

ISBN 87 7307 646 5

Distribution:

Aalborg Universitetsforlag

Langagervej 6,

9220 Aalborg Ø

www.forlag.auc.dk

Bogen er udgivet med trykkegaranti fra
Institut for Sociale Forhold og Organisation,
Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning og
Institut for Historie og Internationale Studier,
Aalborg Universitet

INDHOLD

009 Forord

011 Indledning: Tradition og fornyelse i sociologien
Michael Hviid Jacobsen, Mikael Carleheden og Søren Kristiansen

Klassikerne

027 Kapitel 1. Karl Marx: Kapitalismens modsætninger: Marx' bidrag til sociologien.
Palle Rasmussen

045 Kapitel 2. Émile Durkheim: At genfinde det gamle i det moderne:
Émile Durkheims sociologi. *Erik Laursen*

071 Kapitel 3. Marcel Mauss: Kvinder, høfligheder og talismaner:
Gaven som fuldstændig social kendsgerning. *Asger Sørensen*

093 Kapitel 4. Max Weber: Religion som uafhængig variabel?
– om kausalforholdet i Max Webers tese om den protestantiske etik. *Ole Riis*

121 Kapitel 5. Ferdinand Tönnies: Længslen efter fællesskab. *Birte Kloch Frederiksen*

133 Kapitel 6. Georg Simmel: Det sociales rumlighed. *Jens Tonboe*

155 Kapitel 7. Robert Park: Humanøkologi og sociale balancer. *Anja Jørgensen*

169 Kapitel 8. Norbert Elias: Civilisation og sociale processer:
Sporten som enklave. *Martin Munk*

Mellemklassikerne

193 Kapitel 9. Karl Mannheim: Tilnærmelser til sandhed og frihed
– om Karl Mannheims sociologi. *Palle Rasmussen*

209 Kapitel 10. Alfred Schütz: Hverdagsliv og tid. *Birte Bech-Jørgensen*

221 Kapitel 11. George Herbert Mead:
Selv og socialisering hos George H. Mead. *Inger Glavind Bo*

241 Kapitel 12. Georges Bataille: At tage ved lære af fascismen:
Bataille mellem modstand og analyse. *Asger Sørensen*

261 Kapitel 13. Talcott Parsons: Moralske handlinger og social orden:
Parsons' sociologiske projekt. *Feiwel Kupferberg*

- 283 Kapitel 14. Charles Wright Mills: Den sociologiske stillingtagen: Fantasifuld samfundsvidenskab og illusionen om objektivitet. *Michael Hviid Jacobsen*
- 297 Kapitel 15. Harold Garfinkel: Etnometodologi, etik og det empirisk eksperimentelle brud. *Michael Hviid Jacobsen & Søren Kristiansen*
- 317 Kapitel 16. Alvin W. Gouldner: En historisk reflektiv sociologi. *Erik Christensen*
- 335 Kapitel 17. Vestmarxisme: Interpellationer mellem klasse og stat. *Johannes Andersen*
- 351 Kapitel 18. Erving Goffman: Om sociologisk mikroskopi og social orden mellem tillid og kynisme. *Søren Kristiansen*

Nyklassikerne

- 371 Kapitel 19. Kønssociologi: Fra kønsroller til kønskonstruktioner. *Ann-Dorte Christensen*
- 389 Kapitel 20. Michel Foucault: Den nye arkivar og kategoriernes kontingens. *Søren Kristiansen*
- 405 Kapitel 21. Jürgen Habermas: Det postnationale samfund – om Habermas, globalisering og demokrati. *Mikael Carleheden*
- 431 Kapitel 22. Richard Sennett: Globale nedslag i identitet og arbejdsliv? En kritisk læsning af Richard Sennett. *Pernille Tanggaard Andersen*
- 449 Kapitel 23. Zygmunt Bauman: Nærhed i en global verden – om moral og etik i postmoderniteten. *Michael Hviid Jacobsen*
- 471 Kapitel 24. Anthony Giddens: Demokratiske potentialer i det senmoderne samfund. *Jens Ulrich*
- 493 Kapitel 25. Niklas Luhmann: Socialhjælp i systemteoretisk belysning. *Lars Skov Henriksen*
- 515 Kapitel 26. Pierre Bourdieu: Bourdieus blik på den sociale verden. *Annick Prieur*
- 529 Kapitel 27. Manuel Castells: Mellem globale strømme og lokal praksis – om identitet, nationalstat og den Europæiske Union i Manuel Castells' bidrag til globaliseringsanalysen. *Ole B. Jensen*
- 547 Forfatteroplysninger
- 553 Stikordsregister

FORORD

Denne antologi udspringer dels af ambitionen om i én samlet publikation at præsentere et overblik over betydningsfulde teorier og traditioner i samfundsvidenskabens historie og dels af ønsket om at vedligeholde den voksende interesse for samfundsvidenskabelig forskning i Danmark. I de senere år har samfundsvidenskaberne oplevet en form for genkomst, hvilket blandt andet har vist sig med sociologifagets gen- eller nyoprettelse på henholdsvis Københavns og Aalborg Universitet. Under sådanne omstændigheder er det efter vores mening vigtigt, at både studerende og undervisere på disse, og mere etablerede uddannelser, har adgang til dansksprogede udlægninger, fortolkninger og anvendelser af en stor traditions akkumulerede viden og indsigt. Dette var baggrunden for, at vi påbegyndte projektet med at samle og redigere denne bog. Vi har, som undertitlen antyder, lagt op til en problemorienteret teorihistorie, hvilket skal ses i snæver sammenhæng med den ånd og pædagogik, der kendetegner Aalborg Universitet, hvorfra udgivelsen udspringer. Vi har desuden valgt primært at fokusere på sociologiske teorier og traditioner, omend visse af kapitlerne i bogen med en vis vejvilje også kunne klassificeres som enten politologiske eller socialpsykologiske.

Vi ønsker i forbindelse med udgivelsen af denne bog at takke følgende finansielle bidragsydere, uden hvem bogen ikke havde set dagens lys. Disse er henholdsvis Institut for Sociale Forhold og Organisation, Institut for Politik, Økonomi og Forvaltning, Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforskning samt Videnscenter for Læreprocesser – alle Aalborg Universitet. Naturligvis også en stor tak til bogens 22 forfattere, der som leverandører af bidrag alle har ydet en fornem indsats. Vi takker også vores to redaktører på Aalborg Universitetsforlag, Mette Korsgaard og Christine Øhlenschläger, for deres engagement i og interesse for, at denne bog skulle blive til noget. Slutteligt også en stor tak til Inger Wolf, som utrætteligt har læst alle bidragene igennem, i visse tilfælde assisteret med oversættelse og generelt forsøgt at holde en vis standard og orden på dem alle. Sidst men ikke mindst en tak til Eva Sofie Rafn for at have lavet et efter vores mening meget flot layout på bogen, således at formen ingenslunde står tilbage for indholdet.

Aalborg, juni 2001

Michael Hviid Jacobsen

Mikael Carleheden

Søren Kristiansen

INDLEDNING

Tradition og fornyelse i sociologien

Sociologi mellem storhed og krise

‘Sociologiens krise’ eller opløsningstendenser er et tema, der efterhånden er beskrevet i et utal af bøger og artikler, der strækker sig over adskillige årtier og helt op til nutiden (Boudon 1980; Ellis 1977; Gouldner 1970; Horowitz 1994; Goldthorpe 1999), og det er efterhånden påkrævet, at man er skeptisk angående sociologiens nuværende tilstand, uanset hvornår man tidsmæssigt udtaler sig herom. Hvis samfundsvidenskaberne således i almindelighed og sociologien i særdeleshed befinder sig i en krisesituation, så må man antage, at det skyldes, at samfundet i sin helhed er i en form for krisetilstand, da disse videnskabsdiscipliner netop har det som deres *raison d’être* at belyse dette samfunds form og indhold.

Sociologiens storhedstid påbegyndtes som bekendt i den gryende modernitet, og modernitetens krise – eller påståede krise – er derfor også af mange blevet betragtet som sociologiens krise, men med opkomsten, udviklingen eller fremvæksten af nye samfundsformer så som det nuværende senmoderne, ny-moderne, postmoderne, tredje moderne, radikaliserede højmoderne eller lignende deskriptive prædikater, er nye problemer blevet blotlagt og tidligere problemer blevet reaktualiseret, og der er derfor opstået fornyet håb om, at disse nye problemer måske kan afhjælpes eller belyses på ny ved hjælp af sociologien. Krisen er tilsyneladende midlertidigt ovre, omend skepsisen stadig lurer, og den sociologiske tradition er atter blevet salonfæhig. Samtidig har sociologien selv undergået store forandringer og en dybdegående fornyelse, hvor nye positioner og perspektiver er kommet til i en lind strøm. Sociologernes rolle i samfundet er således også blevet ændret fra grundlæggende at være ‘lovgivere’ til at være ‘fortolkere’ af samfundets problemer (Bauman 1987).¹

Den førnævnte skepsis angående sociologiens status i samfundslivet har drejet sig om såvel det metodiske som det teoretiske område, hvor vi i denne forbindelse primært vil fokusere på det teoretiske. I denne bog vil det blive vist, at sociologien bestemt hverken kan siges at stå i stampe eller er uanvendelig, når det drejer sig om håndteringen af virkelighedsnære og praktiske samfundsmæssige problemer. Gennem et historisk panorerende vue og strejftog gennem sociologiens udvikling vil vi i denne antologi præsentere såvel den klassiske sociologis vedvarende relevans og aktualitet, som vi omtalte ovenfor, men samtidig også vise, at nutidens problemer ikke nødvendigvis er identiske med dem, som de tidlige samfundsforskere forholdt sig til. Mange af de problemer, der i dag konfronterer os – praktiske såvel som teoretiske – kunne man ikke have forudset eller belyst i datidens samfundsvidenskab, men som Tom Bottomore bemærkede, så kan *“vi i mange af de overordnede idéer fra grundlæggerne [af sociologien] opdage de væsentligste problemer i vores egen tid”* (Bottomore 1960:49). Derfor er både tradition og fornyelse påkrævet i enhver videnskabelig disciplin og måske endnu mere, hvis denne disciplin har netop samfundets forandring som sit omdrejningspunkt.

De problemer, der optager de mennesker, som bedriver samfundsvidenskab og måske særligt sociologi, er nemlig ikke stationære størrelser. Hvor den klassiske sociologi i moderniteten orienterede sig mod det fremvoksende industrisamfund og de problemer, der knyttede sig hertil, så som social stratifikation, amoni, fremmedgørelse, udbytelse, rationalisering og sekularisering, så er dagens problemer i senmoderniteten ofte af en anden karakter og vedrører emner som globalisering, informationsteknologi, ensomhed, fragmentering, identitet, etc. Når samfundet transformeres, så ændres samtidig også mange af de områder, der forekommer mennesker i almindelighed såvel som forskere i særdeleshed at være presserende og problematiske (Carleheden & Jacobsen 2001). Selvom der således på mange områder er sket et skift i sociologiens opmærksomhedsoptik, er der stadig nogle kerneområder, så som socialitet, normer, moral, menneskeligt samværd m.m., der vedvarende optager og opildner sociologer. Nogle af alle disse temaer vil blive berørt i denne antologi, mens vi må lade andre ligge til en anden sammenhæng. For med de ændrede samfundsforhold, således må vores opmærksomhed også skifte. Det betyder dog ikke, at alle fortidens problemer, som affødes af stratifikation, anomi og rationalisering, er blevet elimineret, men at den samtid, hvori de forefindes, er med til at ændre deres karakter, og udbredelse. Dette forsøger denne bog også at belyse igennem det kronologiske perspektiv,¹ som udgør dens formmæssige akse.

Det klassiske ophav

Der er en tendens i den samfundsvidenskabelige verden til at skrive bøger om bøger. Der flyder en lind strøm af introduktioner, der genfortæller og reproducerer tidligere tiders idéer og tanker. Denne udgivelse er også en slags introduktion, men den gør andet og mere end blot at repetere, kommentere og introducere. Godt nok ønsker vi med denne bog at servere en indføring i sociologiske teorier og traditioner, der i visse tilfælde er udviklet for op til for 150 år siden (og for manges vedkommende allerede præsenteret i forskellige introducerende værker). Men med bogens særlige vinkel tilstræber vi at præsentere en lidt anderledes og forhåbentlig på én gang både inspirerede og appetitvækkende teorihistorie for sociologien. Der er i høj grad tale om en anvendelsesbog. Det er meningen, at man med denne bog i hånden kan lære at betragte den sociale virkelighed gennem den optik, som de udvalgte tænkere har anvendt og udviklet.

Sociologiens udøvere har selvsagt ikke alle samme forhold til de såkaldte klassikere.⁴ Man kan se tendenser i retning af bevidst omklamring eller modsat; bevidst distancering fra disciplinernes rødder og ophav. Vi er naturligvis af den opfattelse, at vi utvivlsomt kan lære en masse af de klassiske tænkere, og at deres berettigelse ikke blot ligger deri, at de indgår i kongerækken af samfundsteoriens såkaldte 'founding fathers'. Staffan Zetterholm beskrev i sin bog om Alexis de Tocqueville, en af samfundsvidenskabens ypperste klassikere, hvad en klassiker i dagens samfund kan bidrage med, og hvad som gør dem så vigtige selv århundreder efter, at deres tanker så dagens lys:

Hvad er en klassiker? Det er en forfatter, der bliver studeret af nye generationer, og som indgår i en levende intellektuel tradition såvel inden for som uden for universiteternes verden. En klassiker bliver med andre ord ikke forældet, men beholder aktualitet og relevans for vor tænkning, vore opfattelser og vore interesser. Når vi studerer en klassiker, gør vi det for vores egen skyld. Inden for samfundsvidenskaberne – eller mere generelt samfundstænkningen – forefindes klassikere i denne mening (Zetterholm 1988:9).

Denne bog indeholder netop en gennemgang af de klassikere inden for samfundstænkningen, der indgår i en vedvarende og levende tradition, og som til stadighed viser deres aktualitetsværdi derved, at de anvendes i forskningsammenhænge og indgår i undervisningsforløb. Således skrev Jes Adolphsen, at "klassikere er kun klassikere, hvis de 'lever' endnu. Folk, som ikke har sat sig spor, er ikke klassikere" (Adolphsen 1995:11), og Jeffrey Alexander beskrev, hvordan 'klassikere' var de tænkere, som besad en 'privilegeret status' inden

for et givent videnskabeligt felt (Alexander 1987:11). De klassikere, vi her har valgt at inkludere, lever i bedste velgående i den akademiske verden og besidder denne privilegerede status, og vi har her valgt at demonstrere deres aktualitet derved, at de bliver sammenkoblet med problemer, temaer eller diskussioner, der har en bredere appel, og som i mange tilfælde berører områder uden for de snævre sociologiske sammenhænge. På denne måde hænger fornyelsesaspektet i denne bog nøje sammen med traditionsaspektet – og vi er af den opfattelse, som Newton først konstaterede, at mange af de sociologer, som i denne antologi repræsenterer fornyelsen, ‘står på skuldrene’ af den store sociologiske tradition, hvilket gør det muligt for dem at skue endnu længere, end det tidligere var muligt. Ikke alle klassikere er dog lige klassiske, og vi har derfor valgt – for at adskille de forskellige klassikere tidsmæssigt fra hinanden – at sondre mellem ‘klassikere’, ‘melleklassikere’ og ‘nyklassikere’. Bogen er derfor opdelt i disse tre overordnede dele.

En problemorienteret teorihistorie

Dette er altså ikke en konventionel introduktionsbog. Hermed ikke være sagt der ikke igennem bogen forekommer bidrag af mere traditionel introducerende karakter, men som sådan har bogen ikke været tiltænkt en sådan ren teoriindførende funktion. Denne antologi placerer sig mellem tre andre danske udgivelser fra det seneste tiår, der på forskellig måde præsenterer og profilerer det fremvoksende sociologiske område. Den første er *Klassisk og moderne samfundsteori* (Andersen & Kaspersen 1996), der systematisk og udførligt gennemgår samfundsteoriene fra den tidlige sociologi til nyere bidrag med fokus på såvel enkeltpersoners som hele traditioners bidrag. Den anden er *Sociologi – grundbog til et fag* (Andersen 1992), der tager fat på bestemte centrale temaer inden for sociologisk tænkning, og som gør en del ud af at belyse samfundets grundlæggende institutioner. Den sidste er *Sociologi under forandring* (Gundelach, Mortensen & Tonboe 1990), der også er temaorienteret, men som leverer mere fyldestgørende sociologiske analyser af problemer inden for samfundsområder i forandring. Hvad, vi forsøger at gøre i denne bog, er på sin vis at forene hensigterne fra disse tre publikationer i én samlet udgivelse, hvor der såvel er et vist element af introduktion til bestemte og udvalgte teoriretninger og positioner, derudover også et fokus på bestemte temaer i forbindelse med disse retninger og perspektiver, og slutteligt samtidig også en form for fremadskridende historisk udvikling linet op. Men vi prøver også at gå et skridt videre, idet vi også forsøger at indbygge et problemorienteret perspektiv. Dette har en del tilfælles med de ovennævnte tematiseringer men har andre praktiske implikationer og fokuserer mere eksplicit på et problematisk træk ved et givent tema

eller fænomen, som den pågældende teoretiker har noget værdifuldt at bidrage til belysningen af. Vi ønsker her at præsentere de pågældende teoretiske positioner inden for en problemorienteret ramme, hvilket kræver et par ord med på vejen. Det problemorienterede perspektiv er nemlig kendetegnende for hele den institutionelle sammenhæng, som denne bog vokser ud af.

Med fare for at tage munden for fuld kan man sige, at denne bog formidler en særlig Aalborgånd. For det første er denne antologi udarbejdet af forskere og undervisere, der har tilknytning til de samfundsvidenskabelige uddannelser ved Aalborg Universitet. For det andet, og måske vigtigst, er denne problem- og anvendelsesorienterede indfaldsvinkel en slags varemærke for denne uddannelses- og forskningsinstitution. Vi sætter, og har siden universitetets grundlæggelse for mere end et kvart århundrede siden, sat en ære i at oplære kommende generationer af sociologer i at forholde sig såvel kritisk som problemorienterede i forhold til virkeligheden. Sociologien kan naturligvis ikke løse alle samfundets problemer, det ville være en urimelig såvel som urealistisk antagelse, men de kan, som også Max Weber bemærkede, være medvirkende til at angive mulige spor og tilvejebringe mulige fortolkninger, som kan anvendes af praktikere inden for administration, politik og mange andre inden for samfundsvidenskabelige områder. Sociologien kan og bør efter vores vurdering bidrage med forståelse og analyse af de problemer og udviklingstendenser, der kendetegner det samfund og den tid, vi lever i. Den skal hjælpe til med at punktere myter og forsyne os med begreber, hvormed vi kan begribe det komplicerede forhold mellem mennesker og samfund.

Nuancerne og variationerne i problemperspektivet beskrives meget godt i en af de bøger, der igennem snart mange år har været anvendt på den samfundsvidenskabelige basisuddannelse i metodeundervisningen, og som for mange generationer af studerende står som deres første møde med den problemorienterede tænkning. Jes Adolphsen (1990) har vist, hvordan man kan sondre mellem forskellige typer af problemer. I denne bog vil vi afholde os fra bestemte typer af problemer og fokusere nærmere på en række af de forhold, der har en bestemt form for problematisk dimension. Adolphsen sondrer således overordnet set mellem henholdsvis praktiske og teoretiske problemer, der dog i de fleste tilfælde hænger sammen. Hvor de sidstnævnte berører vores viden om virkeligheden, så er de praktiske problemer i stedet orienterede mod noget i vores praksis - noget i vores omgivelser eller verden, som ikke opfører sig som forventet, eller hvis forventede opførsel i sig selv er problematisk for denne omverden. Det kendetegnende ved praktiske problemer, skriver Adolphsen, er, at de potentielt set kan løses, hvilket teoretiske problemer ikke nødvendigvis kan. De teoretiske problemer kan ligge bagved de praktiske pro-